

Ömer Açıkgöz¹
Eğitim Politikaları Program Danışmanı

YAPAY ZEKÂ VE GELİŞMEKTE OLAN UZAY TEKNOLOJİLERİ EKOSİSTEMİNDE YÜKSEKÖĞRETİM

DEĞERLENDİRME NOTU

Yapay zekâ ve uzay teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, yükseköğretim sistemlerinin eğitim, araştırma ve insan kaynağı yetiştirme işlevlerini yeniden şekillendirmektedir. Türkiye'nin bu dönüşüme uyum sağlayabilmesi, üniversitelerin yalnızca teknolojik kapasitesinin değil; yönetim, finansman, akademik insan kaynağı, ölçme ve değerlendirme, kalite güvencesi ve toplumsal katkı alanlarındaki yapısal sorunlarının da birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Bu çalışma, Türkiye yükseköğretim sistemini bu geniş çerçevede değerlendirmekte ve yeniden yapılanmaya ilişkin öneriler sunmaktadır.

Bilişim ve dijitalleşme teknolojilerinin ulaştığı yeni aşamanın ürünü olan yapay zekâ, insanlık tarihinde köklü bir dönüşümün kapısını aralarken yükseköğretimin işlevlerini, önceliklerini ve gelecek tasavvurunu yeniden şekillendirmektedir. Dünya savaşları ve soğuk savaş sonrası dönemde yeni bir misyon üstlenmiş olan üniversiteler, gelişmiş ülkeler arasında rekabetin arttığı yapay zekâ ve uzay çalışmaları alanında geçmişe ait misyonlarını yeni dönem için yeniden değerlendirmeye almalıdır.

Bilişim alanındaki küresel gelişmeler, bilgiyi içinde bulunduğu sandıktan çıkarıp neredeyse herkesin erişimine açmıştır. Bilgiye erişimin kolaylaşmasıyla birlikte üniversitelerin temel rolü bilgi aktarmaktan, sınıf içi ders işlemekten, malumatfuruş bireyler yetiştirmekten yeni bir evre olan eleştirel düşünme, sorun çözme, yaratıcılık, yenilik ve etik olanı arama gibi üst düzey becerileri geliştirmeye doğru evrilmektedir. Geçmişte var olan sınıf eğitimi önceliğinden bireyi önceleyen yapay zekâ destekli öğrenme araçları, eğitimde kişiselleştirme imkânlarını artırmaktadır. Bu gelişmeler eğitim ve öğretimde yöntem, ölçme ve değerlendirme, akademik dürüstlük, içerik ve

¹ <https://www.tepav.org.tr/ekibimiz/s/1508>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, öneriler ve görüşler tamamen yazar(lar)ına aittir. TEPAV'ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

müfredat tasarımı gibi alanlarda yeni düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Ayrıca iş gücü piyasasında ortaya çıkan robotlar ve otomasyon, uzaktan istihdam ve çevrim içi toplantılara benzer alanlarda meydana gelen dönüşüm, üniversitelerin bölüm/program içeriklerini yeniden yapılandırmaları ve öğrencileri yapay zekâ ile uyumlu çalışabilecek yetkinliklerle donatmalarını stratejik bir zorunluluk hâline getirmektedir. Bu nedenle yapay zekâyı teknolojik bir yenilik olarak değil, yükseköğretimde kurumsal dönüşümü tetikleyen yapısal bir değişim aracı olarak görmek gerekir.

Yeniden kullanılabilir roket teknolojilerinin yaygınlaşması, özel sektörün uzay araştırmaları ve ekosistemindeki rolünün giderek güçlenmesi, uydu takımyıldızlarının stratejik önem kazanması ve özellikle Ay'ın hem bilimsel araştırmalar hem de derin uzay görevleri açısından kritik bir konuma yükselmesi, uzay çalışmalarında yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Uzay, ilk defa sadece bilimsel araştırmaların yapıldığı bir alan olmaktan çıkıp ekonomik, askeri ve teknolojik rekabetin odağı hâline gelmiştir. Uzay faaliyetleri; mühendislikten temel bilimlere, yapay zekâdan malzeme teknolojilerine kadar birçok disiplini bütünleştiren ve tüm insanlığın geleceğini etkileme potansiyeline sahip ileri düzey bilimsel araştırma ve geliştirme çalışmalarını içerir. Haberleşme, gözetleme, savunma, taarruz, navigasyon, tarım, iklim izleme ve afet yönetimi gibi kritik alanlarda uzay teknolojilerine bağımlılığın artması, uluslararası rekabette yer almak isteyen her ülkede bir hareketlenme başlatmış, nitelikli insan kaynağının oluşturulması ve ileri teknoloji üretiminin önemini daha da yükseltilere taşımıştır. Bu nedenle uzay alanındaki rekabette üstünlük elde edebilmek için, uzay çalışmaları ülkelerin bilim, teknoloji ve yükseköğretim politikalarını doğrudan etkileyen stratejik bir dönüşüm dinamiği olarak öne çıkmaktadır.

Yapay zekâ ve uzay teknolojilerinde son yıllarda yaşanan bu hızlı gelişmeler, yükseköğretim kurumlarının eğitim, araştırma ve insan kaynağı yetiştirme süreçleri üzerinde daha etkili olmaya başlayacak ve yükseköğretim sistemini yeniden şekillendirecektir. Bu alanlarda talep oluşturacak yeni bilgi ve yetkinlik ihtiyaçları, üniversitelerin disiplinler arası programlar geliştirmesini, araştırma kapasitesini güçlendirmesini ve öğrencileri ileri teknoloji odaklı becerilerle donatmasını zorunlu kılacaktır. Yükseköğretileri rekabet ve stratejik teknolojilerin geliştirilmesine öncülük eden yeni bir ekosistemi oluşturmaya zorlayacaktır. Bu ekosistemin gereği olarak talep edilecek teknolojik gelişmeler ve dönüşümler yükseköğretim sistemi için kapsamlı bir yeniden yapılanma ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.

Yükseköğretim sistemi hem bireylere meslek kazandıran hem de iş gücü piyasalarının ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağını yetiştiren stratejik bir yapı olarak, değişen ekonomik, teknolojik ve toplumsal koşullara uyum sağlayabilecek dinamik bir yapıya sahip olmalıdır. Ancak Türkiye yükseköğretim sisteminin, tarihsel gelişimi incelendiğinde, bu tür dönüşümlere zamanında ve yeterli ölçüde uyum sağlayabildiğini söylemek güçtür.

Son yirmi yılda Türkiye ve Avrupa yükseköğretimini etkileyen en kapsamlı girişim Bologna Süreci olmuştur. Ancak bu süreç, yükseköğretimin temel yapısını dönüştürmekten ziyade kredi sistemi, kalite güvencesi ve hareketlilik gibi alanlarda araçsal düzenlemelerle sınırlı kalmıştır.

Türkiye'de yükseköğretimin en önemli yapısal değişimi ise 1982 Anayasası ve 2547 sayılı Kanun ile Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) kurulmasıdır. 12 Eylül sonrasında oluşturulan bu merkezi yapı, üniversitelerin bilimsel gelişimi ve kurumsal özerkliğini güçlendirmekten çok, yükseköğretimin merkezi denetim anlayışı çerçevesinde güvenlik odaklı yeniden düzenlenmesini sağlamıştır.

Söz konusu düzenleme, yükseköğretim sistemini üniversitelerin eğitim ve öğretim, araştırma, yenilikçilik ve toplumsal katkı kapasitelerini geliştirme ekseninden çok, dönemin siyasal ve güvenlik öncelikleri doğrultusunda üniversitelerdeki ideolojik kutuplaşma ve siyasal hareketliliği denetlemeyi esas alan merkezîyetçi bir yönetim anlayışı çerçevesinde yapılandırmıştır. Bologna Projesi de dâhil olmak üzere 1982 yılından beri yükseköğretim alanında yapılan düzenlemeler daha çok eklektik olup ülkenin kalkınmasına katkı sağlayan ekonomik, sosyal ve teknolojik sorunları orta ve uzun vadede çözmeyi hedefleyen sistemik düzenlemeler değildir. 1982’den beri gelen siyasi iktidarlar yükseköğretimin yeniden yapılanmasına doğrudan girmeyerek dolaylı yollardan eklektik ve günün ihtiyaçlarını gideren bir yol izlemişlerdir.

Bu çerçevede, ülkemizin yapay zekâ ve uzay alanlarında rekabetçi bir konumda bulunabilmesi için yükseköğretim sisteminde yeniden tartışılması gereken yapısal sorunlar ve dönüşüm alanları ele alınacaktır. Ayrıca, yükseköğretimde entelektüel vizyonun, sorun çözme kapasitesinin, Ar-Ge ve yenilikçilik işlevlerinin etkin biçimde hayata geçirilebilmesi amacıyla üniversitelerin akademik, idari ve mali yapılarında, topluma ve ülkeye karşı sorumluluklarını yerine getirme kapasitelerinde hangi alanlarda yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyulduğu değerlendirilecektir.

1982 yükseköğretim vizyonu, yükseköğretimi dar bağlamda ortaöğretimin devamı, meslek edinilen bir üst öğrenim kademesi olarak tanımlamaktadır. Bu vizyon sınırlı sayıda, belli elit öğrencilerin girdiği butik bir yükseköğretimi hedeflemişti, ortalama 20 üniversiteyi planlayan, koordine eden ve gözetleyen bir YÖK organizasyonunu öngörmüştü. Bu çerçevede anayasa ve kanunlarda bazı düzenlemeler yapmıştı. Ancak günümüzde yükseköğretim sistemi nicel olarak çok büyüdü, yükseköğretim sisteminin geldiği yeri görebilmek için nicel kısmıyla ilgili bazı verileri incelemek yararlı olacaktır.

Türkiye’de 204 üniversite, 4 adet vakıf meslek yüksekokul vardır. Mevcutta yükseköğretim öğrenci sayısı 6.301.434’tür; bu öğrencilerin 2.532.769’u ön lisans, 3.348.536’sı lisans, 330.464’ü yüksek lisans ve 89.665’i doktora düzeyinde eğitim almaktadır. Ön lisans açık öğretimde 1.416.061 öğrenci bulunmaktadır. Ön lisansta açık öğretimin payı %55’tir. Lisans açık öğretimde ise 832.331 öğrenci eğitim almaktadır. Lisansta açık öğretimin payı ise %25 civarındadır.

Mezuniyetle ilgili verilere bakıldığında 2018’den beri yükseköğretim sistemi, ortalama 850.000 civarında mezun vermektedir. Üniversitelerde görev yapan öğretim üyesi sayısı ise 187.000 civarındadır.

Her ülkede eğitim, öncelikli olarak bireysel olgunlaşmayı sağlama, iyi bir yurttaş olma, hayattaki sorunlarla başa çıkma, sosyal uyum ve barış içinde yaşama, ekonomik ve sosyal katma değer yaratma amacıyla yapılır. Üç yüz yıllık modernleşme serüvenine rağmen Türkiye’nin ekonomik ve sosyal sorunlarını büyük ölçüde aşarak refah adasına dönüştüğü söylenemez. Mevcut durumun birçok nedeni bulunmakla birlikte, yükseköğretim sisteminin dünyada yaşanan bilimsel ve teknolojik paradigma değişimlerini zamanında okuyamaması, bu dönüşümlere yön verecek araştırma kapasitesini geliştirememesi ve ülkenin ihtiyaç duyduğu yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikli insan kaynağını yeterince yetiştirememesi, üzerinde önemle durulması gereken yapısal sorunlardan biridir. Türkiye’nin âdeta kronikleşmiş bu ekonomik sorunlarını; yüksek enflasyon ve fiyat istikrarsızlığı, işsizlik ve niteliksiz istihdam, cari açık ve dış finansman bağımlılığı, gelir dağılımı ve refah eşitsizliği, yüksek teknoloji üretiminin sınırlı olması nedeniyle düşük katma değerli üretim yapısı şeklinde özetlemek mümkündür.

Türkiye'nin sosyal sorunları ise eğitimde fırsat eşitsizliği, bölgesel gelişmişlik farkları, eğitim istihdam uyumsuzluğu, göç ve göçün hızlı kentleşme üzerinde oluşturduğu baskı şeklinde özetlenebilir.

Her toplumda sorunlara çözüm üretenler ileri düzeyde eğitim almış üst düzey becerilere sahip uzman kişilerdir. Her türlü uzmanlık eğitiminin verildiği yer ise bilindiği üzere “yükseköğretim kademesidir.” Yükseköğretim mezunlarının sorunlara uzmanlığa dayalı çözümler üretebilmeleri, yalnızca mevcut ihtiyaçlara cevap veren değil, geleceğin bilimsel, teknolojik ve toplumsal dönüşümlerini öngören, bu dönüşümlere yön verebilecek bilgi, beceri ve vizyon kazandıran bir eğitim anlayışıyla yetiştirilmelerine bağlıdır. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sorunlarının kronik hâle dönüşmüş olması, beşerî sermayenin sorun çözmedeki yeterliliği hususuna dikkat çekmektedir. “Mezunlar eğitim sisteminin çıktısı olarak değerlendirdiğimizde, yükseköğretim sisteminin yapısal sorunları mezunlar üzerinde ne tür negatif bir etki oluşturmaktadır?” sorusu, bizleri çıktıyı nitelikli hâle getirmek için eğitim süreçlerinin yapısal sorunlarının giderilmesi ve iyileştirilmesi arayışına yönlendirmektedir. Bu bağlamda eğitimin geneli ile ilgili bir değerlendirmeye girmeden sadece yükseköğretim kademesinin mevcut sorunlu alanlarını özetlemeye çalışacağız.

A. Eğitim Yönetimi ve İdare

1. Eğitim sisteminin aktörleri arasında organik bir ilişkiden daha çok mekanik ve hiyerarşik bir iletişim ve ilişki mevcuttur. Sistemin bütün düzeylerinde bulunan aktörlerde genelde bir güvensizlik ve şaşkınlık durumu ile bir odaklanma sorunu bulunmaktadır. Bu şaşkınlık hâli kamu üniversitesi bazında ifade edilecek olursa üniversitenin yıllık planlanmasının onayı yasal olarak akademik ve idari açıdan YÖK'e, mali açıdan da Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığına verilmiştir. Örneğin “A üniversitesinin yıllık gelişme planını YÖK onaylıyor mu? Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı hazırlamış olduğu Türkiye'nin beş yıllık kalkınma planının ve programının hangi eylemlerini bu A üniversitesine vermektedir? Strateji ve Bütçe Başkanlığı A üniversitesinin yıllık bütçesini verirken bu eylemler dikkate alınarak mı bütçelendirme yapılıyor?” Yetkililerin ve vergi verenlerin bu hususta zihinlerinin berrak olması gerekir. Bu şaşkınlık hâli öğrenci cephesinde de görülüyorsa, gerçekten bölümü hedefleyerek gelenlerden söz edilebilir mi? Bölüme geldikten sonra, öğrenciler seçtikleri alanı yalnızca bir eğitim programı olarak mı görüyorlar, yoksa onu kimliklerinin, düşünce dünyalarının ve mesleki gelişimlerinin ayrılmaz bir parçası hâline getirebiliyorlar mı? Öğrenciler merak sahibi mi? Meraklarını gidermek için yeterli çabayı gösteriyorlar mı? Öğrenme faaliyetine ve mesleklerini öğrenmeye odaklanıyorlar mı? Takım ruhu içinde bilgi ve beceri edinmeyi en önemli hedef hâline getirip bunun peşinden gidiyorlar mı? Özetle öğrencilerin ve akademisyenlerin gerçeği arama ve takım ruhuyla çalışma konusunda ortak bir kaygıları var mı? Gözlem ve çalışmalar bir odak ve hedef sorunu olduğunu göstermektedir. Bu hususlarda sistem üzerinde yapılacak uygulamalı araştırmalar sonucunda, ihtiyaçlar nesnel olarak tespit edilmeli. Tarafların ortak ve temel hedefi; varlıklar hususunda nesnel gerçekliğe ulaşma arayışını esas almak, bireyin bilgi, beceri ve yetkinliklerini geliştirerek mesleki yeterliliğini güçlendirmesine ve kendini gerçekleştirmesine katkı sağlamak, aynı zamanda ülkenin ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümünü yükseköğretim sisteminin temel öncelikleri arasına yerleştirmek olmalıdır.

2. 1982 Anayasasının şartları gereği kurulan YÖK'ün ve üniversitelerin yönetim yapısı, sistemi aşırı merkeziyetçi hâle getirmiştir. Kurullar ve komisyonlar karar süreçlerinde yeterince etkin değildir. Eğitimi diğer alanlardan ayıran belirgin özelliklerden biri, eğitimin bir takım işi olması, bilimsel temellere dayanması ve uzlaşa ile ortak akıl çerçevesinde yürütülmesi gerekliliğidir. Kamu üniversitelerinde YÖK ve rektörde, vakıf üniversitelerinin çoğunda ise

mütevelli heyeti veya başkanda toplanan yetkilerin üniversitenin diğer kurulları ve bölümleriyle paylaşılması gerekmektedir.

3. Üniversitenin idari yapısındaki temel sorunlardan biri, rektör seçim sürecinde akademisyenlerin herhangi bir söz sahibi olmamasıdır. Akademisyenlerin rektör ve dekan atamalarında herhangi bir inisiyatifi bulunmamaktadır. Rektör ve dekanın belirlenmesi sürecinde üniversitenin yetkili organları karar alma mekanizmasının dışında bırakılmaktadır. Rektör, YÖK'e dekan adayı sunarken üniversitenin içindeki herhangi bir kurum veya kuruldan görüş almamakta; YÖK'e üç aday bildirmekte, YÖK de üç adaydan birisini dekan olarak seçmektedir. Dolayısıyla fakülte öğretim üyelerinin kendi dekanlarının belirlenmesi sürecindeki görüş ve tercihleri dikkate alınmamaktadır. Üniversitede her iki üst yöneticinin belirlenmesi sürecinde öğretim üyelerinin iradesinin dikkate alınmaması, akademisyenler arasında üniversiteye ilişkin ortak akıl ve ortak vizyonun oluşmasını engellemektedir. Bu durum, üniversite yönetiminin akademisyenlerin büyük çoğunluğundan kopuk biçimde hareket etmesine ve kendi yaklaşımını kuruma dayatmasına yol açmaktadır. Hem mevcut uygulamanın sakıncaları hem de geçmişte seçim yoluyla rektör belirleme yönteminin ortaya çıkardığı sorunlar dikkate alındığında; katılımcılığı, şeffaflığı, hesap verebilirliği ve liyakati önceleyen yeni bir rektör belirleme ve üniversite yönetişimi modeline ihtiyaç olduğu görülmektedir.

4. Bir başka husus ise, üniversitelerin 1982 yılında YÖK yapılanmasıyla şekillenen idari organizasyonunun günümüz ihtiyaçlarını karşılamada işlevselliğini önemli ölçüde yitirmiş olmasıdır. Üniversitenin temel fonksiyonları dikkate alınarak idari yapılanma yeniden düzenlenmelidir. Üniversite rektörü, rektör yardımcıları ve genel sekreterin özlük hakları iyileştirilmeli; rektör yardımcısı sayısı ise üniversitenin büyüklüğü ve ihtiyaçlarıyla orantılı hâle getirilmelidir. Üniversitenin danışma ve yönetim kurulları da yeniden yapılandırılmalı; sanayiciler, sanatçılar ve mezunlar gibi paydaşlar bu kurullarda yer almalıdır. Çağdaş dünyada üniversitenin temel fonksiyonları olan eğitim ve öğretim; araştırma, geliştirme ve yenilik; kamu ve topluma karşı sosyal sorumluluk ile çevreye duyarlılık; uluslararasılaşmadır. Hâlihazırda üniversitede bu fonksiyonlara yönelik görevleri yerine getirmek amacıyla kurulmuş ve yasal altyapısı olan bir daire bulunmamaktadır. Üniversite daha çok bu işlevleri kendi içinde kurduğu, hiçbir özlük hakkı olmayan, yasaya dayanan mevzuat ile sorumluluk ve yetkisi belirlenmemiş bir koordinatör eliyle yürütülmektedir. YÖK bünyesinde, üniversitelerin bu işlevlerini izlemekle görevli yalnızca Eğitim ve Öğretim Dairesi ile Uluslararası İlişkiler Dairesi bulunmaktadır. Üniversitelerin üstlendiği yeni işlevler dikkate alınarak hem üniversitelerde hem de YÖK bünyesinde bu alanlara yönelik yeni daire başkanlıklarının oluşturulması gerekmektedir.

5. Yükseköğretim sisteminin ulaştığı ölçek ve üstlendiği yeni işlevler karşısında, YÖK'ün mevcut kurumsal yapısı yasayla kendisine verilen planlama, rehberlik, koordinasyon ve gözetim görevlerini yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, kurulun kurumsal varlığı korunarak görev ve organizasyon yapısının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yeniden yapılandırma sürecinde YÖK'ün üniversitelere stratejik yönelim sağlayan, koordinasyon ve gözetim işlevlerini güçlendiren bir role odaklanması; üniversitelerin yasal sorumluluğunda bulunan icrai faaliyetlerin ise doğrudan üniversiteler tarafından yürütülmesi ve kurulun Anayasa'da tanımlanan görev ve yetki sınırları içinde faaliyet göstermesi esas alınmalıdır.

6. Hâlihazırda yükseköğretim kurumlarında yöneticilerin atanmasında nesnel, şeffaf ve ölçülebilir başarı kriterlerine dayalı bir sistem bulunmamaktadır. Etki değeri yüksek uluslararası dergilerde yayımlanan çalışmalar, ulusal ve uluslararası Ar-Ge projelerindeki deneyim, nitelikli

öğrenci yetiştirme başarısı ve akademik birikim gibi göstergeler, yöneticilik görevlerine yapılacak atamalarda yeterince belirleyici olmamaktadır. Bu nedenle akademik başarı ile yönetsel görevlendirmeler arasında açık ve sistematik bir ilişki kurulmalı; bilimsel üretkenlik, eğitim performansı, proje deneyimi ve kurumsal katkı gibi ölçütler somutlaştırılarak atama süreçlerinde dikkate alınmalıdır.

7. Yeniden yapılandırılması gereken bir diğer alan, üniversitelerin idari yönetim yapısıdır. Özellikle kamu üniversitelerinde rektörlere tanınan geniş idari ve yönetsel yetkiler, bölüm ve fakültelerin bilimsel ve idari özerklik alanını önemli ölçüde daraltmaktadır. Bu nedenle bölüm ve fakültelerin bilimsel veya idari konularda bağımsız karar alma kapasitesi büyük ölçüde rektörlük iradesinin onayına bağlı hâle gelmiştir. Dünyadaki başarılı yükseköğretim örnekleri incelendiğinde, bilimsel özerkliğin yanı sıra bölüm ve fakültelerin idari özerkliğinin de kurumsal performans açısından kritik önem taşıdığı görülmektedir.

8. Bir diğer önemli sorun, eğitim sisteminde izleme ve değerlendirme kültürünün yeterince gelişmemiş olmasıdır. Türk eğitim sistemi, ortaöğretimden yükseköğretime kadar birçok alanda düzenli, nesnel ve kurumsallaşmış değerlendirme mekanizmaları oluşturmakta yetersiz kalmaktadır. Oysa etkili bir izleme sistemi, eğitim politikalarının sonuçlarını görünür kılar; başarılı uygulamaların yaygınlaştırılmasına, eksikliklerin tespit edilmesine ve kanıta dayalı politika geliştirilmesine imkân sağlar. Buna karşın, ortaya çıkacak hesap verebilirlik baskısı nedeniyle sistemin birçok aktörü bu tür değerlendirme süreçlerine mesafeli yaklaşmaktadır. Eğitim sisteminin performansının düzenli olarak izlenmesi, orta ve uzun vadede daha nesnel karar alma süreçlerine katkı sağlayacaktır. Bu açıdan ÖSYM'nin 1974 yılından bu yana oluşturduğu ortaöğretim akademik başarı verileri önemli bir araştırma kaynağıdır. Yaklaşık 52 yıllık bu veri setinin araştırmacıların erişimine açılması ve sistematik biçimde analiz edilmesi, Türkiye'nin kronik eğitim sorunlarının daha sağlıklı değerlendirilmesine ve kanıta dayalı politika önerilerinin geliştirilmesine önemli katkılar sağlayabilir.

9. Yeniden yapılandırılması gereken alanlardan biri de eğitimde ölçme ve değerlendirme sistemidir. ÖSYM tarafından uygulanan merkezi sınavlar, eğitim ve öğretim kazanımlarını kapsamlı biçimde değerlendirmekten ziyade yükseköğretime yerleştirme amacıyla adayları seçme ve sıralamaya odaklanmaktadır. Bu durum, öğretmenlerin sınıf içinde yürüttüğü kazanım temelli değerlendirmelerin etkisini azaltmakta; sonuçları yüksek risk taşıyan merkezi sınavlar, okul içi ölçme süreçlerini ikincil konuma itmektedir. Uzun yıllardır uygulanan merkezi sınav sistemi, Türkiye'de eğitim sürecini giderek sınav odaklı bir yapıya dönüştürmüştü; öğretim programlarının uygulanışından okul kültürüne kadar birçok alanı bu doğrultuda şekillendirmiştir. Yerleştirme odaklı mevcut yapı, eğitimin bütünsel kazanımlarını yeterince dikkate almadığı için öğretim boyutunu öne çıkarırken eğitimin sosyal, kültürel ve kişisel gelişim işlevlerini geri plana itmektedir. Bunun yanı sıra, yükseköğretime yerleştirme sistemi ortaöğretimde okul türleri arasındaki kalite farklılıklarını derinleştirmiş ve zamanla bu okul türlerinin özgün işlevlerini zayıflatmıştır.

10. Akademik personel istihdamı ve kariyer sisteminde performans odaklı bir yeniden yapılanmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda, akademik personel istihdam rejimi genel kamu personeli rejiminden ayrıştırılmalıdır. Mevcut sistem, öğretim elemanlarının eğitim, araştırma ve topluma katkı alanlarındaki performansını nesnel ve ölçülebilir ölçütlerle değerlendiren; yüksek performans gösterenlerle düşük performans gösterenleri ayırt eden kurumsal bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle yükseköğretimde performansa dayalı, şeffaf ve hesap verebilir bir değerlendirme sistemi oluşturulmalı; atama, yükseltme, görevlendirme ve ödüllendirme süreçleri nesnel performans kriterlerine dayandırılmalıdır.

11. Bir başka husus ise, orta öğretimden mezun olan öğrenci sayısı ile YÖK'ün açıkladığı kontenjan sayısının neredeyse birbirine eşitlenmiş durumda olmasıdır. Politika yapımcılar, bu kararı derin analizlere mi dayanarak mı alıyor? Yoksa bu durumun farkında değiller mi? Türkiye'nin bu tercihte devam etmesi liseden her mezun olan öğrencinin üniversiteye geçiş yapması anlamına geliyor. Üniversiteye giriş sınavı nitelik ölçme sınavından ziyade kontenjan talepleri doğrultusunda seçme ve yerleştirme sınavı olduğu için düşük Türkçe, matematik ve fen netleriyle ortaöğretimden mezun olan öğrencileri üniversiteye almak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bir süre sonra Türkiye'nin yükseköğretim sistemi lisenin bir üstü olan yüksek lise düzeyine evrilecektir. Hâlihazırda bile OECD'nin "Uluslararası Yetişkin Becerilerinin Ölçülmesi Programı" (PIAAC) değerlendirmesi 2019 sonuçlarına göre Türkiye'de üniversite eğitiminin lise mezununa okuma, anlama ve yorumlamada yapmış olduğu katkı sadece ortalama 12 puandır, OECD ülkeleri üniversitelerinin yaptığı katkı ortalaması ise 30 puandır.

12. Yeniden değerlendirilmesi gereken bir diğer alan, akademik yükseltme ve atama sistemidir. Mevcut yapı, akademik performansı büyük ölçüde bireysel akademik ilerleme ve unvan yükselmesi üzerinden değerlendirmektedir. Bu durum, üniversitelerin eğitim, araştırma ve topluma hizmet işlevleriyle akademik performans değerlendirme ölçütleri arasındaki ilişkinin zayıflamasına yol açabilmektedir. Kuşkusuz bilimsel araştırmaların evrensel niteliği ve akademik özgürlüğü korunmalıdır. Bununla birlikte, özellikle kamu kaynaklarıyla faaliyet gösteren üniversitelerde yürütülen araştırmaların ülkenin ekonomik, sosyal ve teknolojik öncelikleriyle daha güçlü ilişkilendirilmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, her beş yılda bir hazırlanan kalkınma planları ile üniversitelerin stratejik planları arasında daha güçlü bir uyum sağlanmalı; akademik atama ve yükseltme sistemi de bu hedefleri destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.

13. Üniversitelerin ölçek ve büyüme politikaları da yeniden ele alınması gereken konular arasındadır. Bazı kamu ve vakıf üniversitelerinde gözlenen plansız ve ölçeksiz nicel büyüme eğilimi, mevcut planlama anlayışının gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Geçmişte bazı üniversitelerin bölünmesine yönelik kararlar alınmış olmakla birlikte, bu uygulamaların uzun vadeli etkileri yeterince değerlendirilmemiştir. Örneğin Gazi Üniversitesi, bölünmenin ardından kısa süre içinde yeniden önceki öğrenci ölçeğine ulaşmış; Selçuk Üniversitesinde ise Konya Teknik Üniversitesinin kurulması sırasında mühendislik fakültesinin devredilmesine rağmen daha sonra yeniden mühendislik fakültesi açılmıştır. Bu örnekler, üniversitelerin yeniden yapılandırılmasına ilişkin kararların kapsamlı etki analizleriyle desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca bölünme süreçleri, bilim insanlarının kurumsal aidiyeti, uluslararası görünürlüğü ve akademik sürekliliği üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle üniversitelerin öğrenci ölçeklerine ilişkin ölçütler yeniden değerlendirilmeli; nicel büyümeden çok eğitim ve araştırma niteliğini önceleyen bir planlama anlayışı benimsenmelidir. Yüksek öğrenci kontenjanları ile lisansüstü eğitim yetkilerinin verilmesinde de üniversitelerin akademik kapasitesi, araştırma performansı, ulusal ve uluslararası görünürlüğü ile kurumsal gelişmişlik düzeyini esas alan nesnel ölçütler dikkate alınmalıdır.

14. Meslek yükseköğretilerinin mevcut yapılanması da yükseköğretim sisteminde yeniden ele alınması gereken alanlardan biridir. Özellikle birçok ilçede kurulan meslek yükseköğretilerinin mevcut kurumsal yapısı, fiziki altyapısı ve yer seçimine ilişkin sorunlar, üniversitelerin kaynak planlaması ve yönetsel kapasitesi üzerinde önemli yükler oluşturabilmektedir. Bu nedenle meslek yükseköğretilerinin kuruluş amacı, yönetim modeli ve üniversitelerle kurumsal ilişkileri kapsamlı biçimde gözden geçirilmelidir. Mesleki eğitimin niteliğini güçlendirmek amacıyla bu kurumların, sektör temsilcilerinin ve ilgili meslek

kuruluşlarının daha etkin rol üstlendiği, iş gücü piyasasının ihtiyaçlarıyla daha uyumlu bir yönetim modeli çerçevesinde yeniden yapılandırılması değerlendirilmelidir.

15. Akademik unvan sisteminin işlevsellik ve performans odaklı bir anlayışla yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Mevcut sistemde profesörlüğe yükselme sürecinde doçentlik unvanının alınmasının ardından beş yıllık bekleme süresi öngörülmektedir. Bu sürenin akademik performans ve bilimsel üretkenlik açısından hangi işlevi yerine getirdiği yeniden değerlendirilmelidir. Süre ve asgari puan koşullarına dayalı mevcut yapı, akademik performansı yeterince teşvik etmemektedir. Bu nedenle akademik unvanların verilmesi, nesnel ve ölçülebilir performans kriterlerine dayandırılmalı; bu kriterleri karşılayan bilim insanlarının unvanları, kadro imkânlarından bağımsız olarak elde edebilmelerine olanak sağlayacak bir sistem oluşturulmalıdır. Böyle bir yaklaşımın, akademik motivasyonu, liyakat ilkesini ve kurumsal adalet algısını güçlendireceği değerlendirilmektedir.

16. Mesleki Yeterlilik Kurumunun (MYK) işlevi ve kurumsal kapasitesi yeniden değerlendirilmelidir. Bunun yanı sıra, Millî Eğitim Bakanlığı, üniversiteler ve MYK tarafından yürütülen yeterlilik sistemleri arasında koordinasyonu sağlayan; yeterlilikleri izleyen, değerlendiren ve iş gücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumunu gözeten üst ölçekli bir kurumsal yapıya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda, kamu kurumları, yükseköğretim sistemi ve sektör temsilcilerinin katılımıyla faaliyet gösterecek bir Türkiye Yeterlilik Kurumu modelinin oluşturulması değerlendirilmelidir.

17. Bazı vakıf üniversitelerinin uygulamada özel üniversitelere benzer biçimde faaliyet göstermesi, mevcut hukuki statü ile fiilî işleyiş arasında bir uyumsuzluk bulunduğu işaret etmektedir. Bu nedenle vakıf üniversitelerinin hukuki ve mali yapısı yeniden değerlendirilirken, özel üniversitelerin açık ve ayrı bir yasal statü altında kurulmasına imkân tanınması da tartışılmalıdır.

18. Yükseköğretimde uluslararasılaşmayı güçlendirmek amacıyla yabancı uyruklu akademisyenlerin üniversitelerdeki oranı artırılmalı; bu doğrultuda en az %10 düzeyinde bir hedef belirlenmesi değerlendirilmelidir. Ayrıca gerekli akademik ve idari koşulları sağlayan yabancı uyruklu akademisyenlerin, akademik ve idari yöneticilik görevlerini üstlenebilmelerine imkân tanıyacak yasal ve idari düzenlemeler gözden geçirilmelidir.

19. Denklik sistemi behemehâl YÖK'ün bünyesinden çıkarılmalı özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır. ÖSYM ve Yükseköğretim Kalite Kurulu'nun (YÖKAK) YÖK ile olan ilişkisi yasal olarak yeniden gözden geçirilmeli ve bu iki kurum daha özerk ve bağımsız hâle getirilmelidir.

20. Türkiye'de temel eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademeleri arasındaki bütünleşik yapı yeterince sağlanamamıştır. Eğitim kademeleri arasındaki geçişler, amaçlar ve kazanımlar sistem bütünlüğü içinde yeniden ele alınmalı; özellikle yükseköğretim ile diğer eğitim kademeleri arasındaki ilişki daha güçlü bir planlama ve koordinasyon anlayışı çerçevesinde yeniden yapılandırılmalıdır.

B. Mali ve Finansal Yönetim

21. Üniversitelerin akademik, idari ve mali özerkliğinin sınırlı olması, yükseköğretim sisteminin temel yapısal sorunlarından biridir. Üniversite bütçeleri incelendiğinde kaynakların önemli bölümünün cari giderlere ayrıldığı, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ayrılabilen payın ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Oysa üniversitelerden araştırma, inovasyon, patent üretimi, teknoloji transferi ve toplumsal katkı gibi çok yönlü işlevleri yerine getirmeleri

beklenmektedir. Bu beklentilerin karşılanabilmesi için kurumların yeterli mali kaynakların yanı sıra kuruluş amaçları doğrultusunda karar alabilecekleri idari ve mali hareket alanına sahip olmaları gerekmektedir. Türkiye’de üniversite özerkliğine ilişkin yerleşik bir anlayışın ve kurumsal geleneğin yeterince geliştiğini söylemek güçtür. Bu nedenle genel kamu bütçesine ilişkin kurullarla üniversitelerin eğitim ve araştırma faaliyetlerinin gerektirdiği mali süreçler arasındaki farklılıklar gözetilmeli; yükseköğretime özgü, şeffaf ve hesap verebilir bir mali yönetim modeli oluşturulmalıdır. Üniversitelerin kendi faaliyetlerinden elde ettikleri gelirler, etkin biçimde izlenmek ve denetlenmek kaydıyla kurum bünyesinde tutulabilmeli ve özellikle Ar-Ge projeleri ile akademik kapasitenin geliştirilmesinde kullanılabilmelidir. Akademik özgürlük ve kurumsal özerkliğin, üniversitelerin özgün bilimsel üretim kapasitesinin temel koşulları arasında olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

22. Kamu üniversitelerinin mali açıdan daha güçlü ve kendi gelirlerini üretebilen kurumsal yapılara dönüşmesi hedeflenmeli. Örneğin 1946 yılında kurulan Ankara Üniversitesinin tüm giderlerinin hâlen kamu bütçesinden karşılanması, üniversitelerin öz gelir üretme kapasitesi bakımından yeniden değerlendirilmesi gereken bir husustur. Devletin yükseköğretime belirli düzeyde finansal katkı sağlaması kuşkusuz önemini korumaktadır. Bununla birlikte, kurumsal kapasitesi gelişmiş üniversitelerin tüm giderlerinin kamu tarafından karşılanması yerine, araştırma, teknoloji transferi, fikrî mülkiyet, yaşam boyu eğitim ve benzeri faaliyetlerden elde edecekleri öz gelirlerle daha güçlü mali yapılar oluşturmalarını teşvik eden bir finansman modeli geliştirilmelidir.

23. Türkiye'deki öğrenci arzı ve yükseköğretim kontenjanlarının mevcut yapısı dikkate alındığında, vakıf üniversitelerinin finansmanında öğrenim ücretlerine yüksek düzeyde bağımlı olunması uzun vadede önemli bir mali risk oluşturmaktadır. Kamu üniversitelerinin öğrenci kabul kapasitesi de göz önünde bulundurulduğunda, önümüzdeki dönemde bazı vakıf üniversitelerinin kontenjanlarını doldurmada güçlük yaşayabileceği öngörülebilir. Bu nedenle vakıf üniversitelerinin finansman yapısını çeşitlendirecek alternatif kaynaklar geliştirmeleri ve öğrenim ücretlerine bağımlılığı azaltacak sürdürülebilir gelir modelleri oluşturmaları önem taşımaktadır.

24. Vakıf üniversitelerinde öğrenim ücretleri, yeterli gelire sahip olmayan aileler üzerinde önemli bir mali yük oluşturmaktadır. Bu yükün hafifletilmesi ve yükseköğretimin finansmanında öğrencilerin de uzun vadeli sorumluluk üstlenmesini sağlamak amacıyla, mezuniyet sonrasında geri ödenmek üzere düşük faizli öğrenci kredisi modelleri geliştirilmelidir. Söz konusu sistem, öğrencilerin ve ailelerin ödeme gücünü, mezuniyet sonrası gelir düzeyini ve geri ödeme kapasitesini gözetken sosyal açıdan dengeli bir yapıda tasarlanmalıdır.

25. Kamu üniversitelerinde, araştırma görevlisi kadrosunda bulunanlar hariç olmak üzere, üniversite kadrosu dışında lisansüstü eğitim alanlardan öğrenim ücreti alınmalıdır.

C. Eğitim ve Öğretimin Nitel ve Nicel Süreçleri

26. Türkiye eğitim sisteminin bütün kademelerinde eğitim felsefesi ve metodolojisine ilişkin önemli bir sorun alanı bulunmaktadır. Eğitim sisteminin merkezinde uygulama, analiz, sentez ve eleştirel değerlendirmeyi esas alan güçlü bir yöntem anlayışının yer alması gerekmektedir. Buna karşın, eğitim süreçleri ile ölçme ve değerlendirme uygulamaları büyük ölçüde hatırlama, ezberleme ve mevcut bilgiyi tekrar etme becerilerine odaklanmaktadır. Mezunların öğrenme kazanımları incelendiğinde de uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme gibi üst düzey bilişsel becerilerin yeterince gelişmediği görülmektedir. Bireyin entelektüel, mesleki, etik ve

sosyal gelişimini bütünsel bir anlayışla destekleyen, bilimsel özgürlük ve akademik özerklik temelinde bilgi üreten, eleştirel düşünebilen, yenilikçi ve toplumsal sorumluluk sahibi bireyler yetiştirerek ülkenin sürdürülebilir kalkınmasına ve insanlığın ortak bilgi birikimine katkı sağlamayı esas alan bir yükseköğretim felsefesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Bu çerçevede eğitim sisteminin bireyin kendini gerçekleştirmesine nasıl katkı sağlayacağı, bunun hangi eğitim yaklaşımı ve yöntemleriyle mümkün olacağı, bu amaçlara yönelik bilgi, beceri ve yetkinlik göstergelerinin nasıl tanımlanacağı, ölçme ve değerlendirme süreçlerinin bu göstergeleri ne ölçüde esas aldığı yeniden ele alınmalıdır. Kademeler arasındaki tamamlayıcılık ve bütünsellik ilkesi gözetilerek eğitim sisteminin felsefi ve metodolojik temelleri bu çerçevede yeniden yapılandırılmalıdır.

27. Günümüzde sağlık bilimleri alanı dışında birçok disiplinde öğretim elemanı merkezli ve konu aktarımına dayalı eğitim anlayışı hâkimdir. Bu yaklaşım, yükseköğretimde temel metodolojik sorun alanlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Eğitim ve öğretim süreçlerinin, öğrencinin aktif katılımını esas alan, uygulama temelli ve öğrenme odaklı bir anlayış doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

28. Bir başka husus, Avrupa ülkeleri lisans programlarının büyük çoğunluğunu üç yıla indirmiştir. Avrupa’da üç yıl lisans eğitimi alan mezunlar Türkiye’ye döndüklerinde denkliklerini dört yıl lisans denkliği şeklinde almaktadır. Dolayısıyla Türkiye’deki bu uygulama eğitim ekonomisi açısından yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır, Avrupa’nın bu eğiliminin Türkiye tarafından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak lisans mezuniyetine herhangi bir negatif ayrımcılığa ilerde maruz kalmamak için gerekli tedbirler tasarım aşamasında alınmalıdır.

29. ÖSYM sınavında en yüksek başarı gösteren öğrenciler ağırlıklı olarak tıp, diş hekimliği, eczacılık, sağlık bilimleri ile başarı sıralaması yüksek üniversitelerin mühendislik programlarını tercih etmektedir. İlk başarı dilimlerinde yer alan bu öğrencilerin, sosyal ve beşerî bilimler, temel bilimler, tarım, sanat ve benzeri alanlara yönelmelerini sağlayacak yeni politika araçlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Aksi takdirde bu disiplinlerin orta ve uzun vadede nitelikli insan kaynağı bakımından ciddi risklerle karşı karşıya kalması kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü bu alanlarda görev yapacak akademisyenler, araştırmacılar ve uzmanlar da büyük ölçüde üniversiteye daha düşük başarı sıralamalarıyla yerleşen öğrenciler arasından yetişecektir. Tarım alanı, bu sorunun en belirgin örneklerinden birini oluşturmaktadır. Nitekim 2025 yılında ziraat fakültelerine giriş sıralamaları 850 bin–900 bin bandına kadar gerilemiştir. Bu düzeyde bir başarı sıralamasıyla üniversiteye başlayan öğrencilerden uluslararası ölçekte rekabet edebilecek mühendisler, nitelikli araştırmacılar ve kamu uzmanları yetiştirilebilecek midir? Tarım alanında Ar-Ge kapasitesi nasıl güçlendirilecektir? Daha da önemlisi, orta ve uzun vadede bilimsel tarım politikalarını kim geliştirecek ve uygulayacaktır? Bu soruların yükseköğretim ve insan kaynağı planlaması açısından dikkatle değerlendirilmesi ve bu alanlara yönelik yeni politika araçlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

30. Akademisyenler üniversitede araştırma ve geliştirme kadrosu ile eğitim ve öğretim kadrosu olmak üzere iki ayrı kategoride istihdam edilmelidir. Akademisyenlerin performansı, istihdam edildikleri kadrolar için tanımlanan görev, yetki ve sorumluluklara uygun nesnel performans göstergeleri esas alınarak değerlendirilmelidir.

31. Bölüm ve programın çıktısı ve kazanımları, bilgidan ziyade beceri odaklı hâle getirilmelidir. Şu anda çoğu bölümde bilgi ağırlıklı bir mezun profili görülmektedir. Dolayısıyla beceri zayıf olduğu takdirde mezunlar sorun çözmede, uygulamada yetersiz kalmaktadır. Onun

için beceri yoğunluğunun özellikle mesleki disiplinlerde üniversite eğitiminin odağına almasına yönelik yeni politika ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

32. Eğitim ve öğretimin hem uygulama hem de yönetme süreçlerinde kolay erişim, katılımcılık, çoğulculuk, özgürlük, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve esnekliğin öncelikli hâle getirilmesi gerekmektedir.

33. Üniversite bünyesinde, bölüm ve mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve yetkinlikleri ölçen; kurumsal olarak özerk bir ölçme ve değerlendirme sistemi kurulmalıdır. Öğretim elemanının hem dersi yürütmesi hem de öğrenme kazanımlarını tek başına değerlendirmesi, ölçme ve değerlendirme sürecinde nesnelliği zayıflatabilmektedir. Akademisyen, öğrencinin başarısının veya başarısızlığının yalnızca değerlendircisi değil, aynı zamanda eğitim sürecinin sorumluluğunu paylaşan bir aktör olarak görülmelidir. Nesnel ölçme ve değerlendirme, bilgi, beceri ve yetkinliklerin güvenilir biçimde değerlendirilmesinin temel güvencesi olarak kabul edilmelidir.

D. Üniversiteye Giriş Sistemi, ÖSYM ve Akademik Başarı

34. Bir diğer önemli sorun, ÖSYM sınav sonuçlarının ortaya koyduğu düşük akademik başarı düzeyidir. Yükseköğretim sistemine akademik hazırlığı yetersiz öğrenciler gelmektedir. Nitekim 2025 yılı YKS'ye giren adayların TYT'de 40 matematik sorusunda ortalama doğru sayısı 6, Türkçe testinde ise 40 soruda yaklaşık 22'dir. Bu tablo, orta ve uzun vadede yükseköğretim sistemi açısından önemli bir risk olarak değerlendirilmelidir.

ÖSYM, açıklanan kontenjanlar doğrultusunda yerleştirme yapmakta; bu yönüyle temel işlevi seçme ve yerleştirme olmaktadır. Ancak mevcut tablo, öğrenciler arasındaki akademik yeterlilik farklarının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Örneğin 2025 yılı YKS'de İTÜ Makine Mühendisliği Programına yerleşen öğrenciler AYT matematik testinde yaklaşık 40 soruda 38 net yaparken, en düşük başarı sıralamasıyla öğrenci alan bazı makine mühendisliği programlarına yerleşebilmek için yaklaşık 9 net yeterli olabilmektedir. Buna rağmen her iki öğrenci de mezuniyet sonunda aynı diplomayı almaktadır.

Benzer biçimde, YÖK ziraat mühendisliği programları için başarı sırası şartı belirlememiş; diğer mühendislik programları için ise en fazla 300 bininci sırada yer alma koşulu getirmiştir. Teorik olarak bu başarı sırası yaklaşık 40 soruda 9 matematik ve 14 soruda 3 fizik netine karşılık gelmektedir. Matematik ve fizik testlerinde toplam 54 soruda 12 net yapan bir öğrenciden başarılı ve nitelikli bir mühendis yetişmesi beklenebilir mi? Bu soru, yalnızca yükseköğretimi değil, eğitim sisteminin bütününe ilgilendiren yapısal bir soruna işaret etmektedir.

Mevcut durumda sistemin paydaşları, başarısızlığın sorumluluğunu çoğu zaman kendilerinden önceki eğitim kademesine yüklemektedir. Oysa burada müteselsil bir sorumluluk ve eğitim sisteminin bütününe ilgilendiren yapısal bir sorun bulunmaktadır. Kuşkusuz eğitimin başarısını yalnızca merkezi sınav sonuçlarıyla değerlendirmek doğru değildir. Bununla birlikte, merkezi sınavlar öğretimin akademik çıktıları hakkında önemli göstergeler sunmaktadır. Bu nedenle Millî Eğitim Bakanlığı, ÖSYM, YÖK ve üniversiteler sistem bütünlüğü içinde bir araya gelerek sorunun temel nedenlerini ortaya koymalı ve gerekli politika tedbirlerini birlikte geliştirmelidir.

35. Yükseköğretimin temel girdisi olan öğrencilerin ana dilde okuma, anlama ve yorumlama becerileri ile matematik ve fen alanlarındaki yeterliliklerinin güçlendirilmesi, eğitim ve öğretim sisteminin başarısı açısından temel bir öncelik olarak görülmelidir. Eğitim sisteminin bütün paydaşlarının bu üç alanı akademik çekirdek olarak benimsemelerini sağlayacak politika ve uygulamalar geliştirilmelidir. Bu kapsamda, her lisenin akademik performansı şeffaf biçimde

kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Öğrencilerin akademik sonuçları yalnızca bireysel başarı ya da başarısızlık olarak değil; aynı zamanda okulun ve öğretmenlerin eğitim performansının bir göstergesi olarak da değerlendirilmelidir. Öğretmenlerin atama, değerlendirme ve yükselme süreçlerinde bu performans göstergeleri dikkate alınmalıdır.

36. Mevcut yapısıyla ÖSYM sistemi ile yükseköğretime girişte uygulanan merkezi sınav modelinin sürdürülebilirliği yeniden değerlendirilmelidir. Geçmişte yaşanan gelişmeler, bu ölçekte ve stratejik öneme sahip sınav sistemlerinin kurumsal güvenlik ve yönetim açısından sürekli güçlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. ÖSYM; yükseköğretime girişin yanı sıra kamu yönetimi, akademi, askerî kurumlar ve diğer kamu kuruluşlarına personel seçiminde de belirleyici rol üstlenmesi nedeniyle stratejik bir kurumsal işleve sahiptir.

Mevcut durumda ÖSYM; YÖK, Millî Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile üniversite temsilcilerinden oluşan bir Yönetim Kurulu tarafından yönetilmektedir. Ancak ÖSYM Başkanının üst yönetim ekibiyle birlikte göreve başlaması ve görevden ayrılırken ekibinin de değişmesi, ayrıca üst yönetimin önemli ölçüde akademik kökenli isimlerden oluşması ve kamu bürokrasisi deneyiminin sınırlı kalabilmesi, kurumsal yönetim açısından yeniden değerlendirilmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır. Geçmiş yıllarda yaşanan tecrübeler de kurumsal kapasitenin ve uzman kadroların güvenliğinin önemini ortaya koymuştur. Bu nedenle kurumun yönetim yapısı, karar alma süreçleri ve teknik işleyişi daha şeffaf, hesap verebilir ve kurumsal güvenliği güçlendirecek bir anlayışla yeniden yapılandırılmalıdır.

Bunun yanında, ortaöğretimde sınıf içi ölçme ve değerlendirme süreçleri şeffaf ve güvenilir hâle getirilerek yükseköğretime giriş sisteminde belirli ölçüde dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde öğretmenin ve okulun eğitim sürecindeki rolünü ve itibarını güçlendirmek mümkün görünmemektedir.

37. ÖSYM, mesleki yeterlilik sınavları ile uluslararası geçerliliğe sahip yabancı dil sınavlarını düzenleyebilecek kurumsal kapasiteye kavuşturulmalıdır.

38. Yeniden yapılanması gereken bir diğer alan, bölüm ve fakültelere yerleştirmede esas alınan puan türleri sistemidir. Millî eğitim sistemi içerisinde öğrenciler, çoğunlukla 9. sınıfta, en geç ise 10. sınıfta yükseköğretime hangi puan türü üzerinden başvuracaklarına karar vermektedir. Tüm öğrenciler Temel Yeterlik Testi'ne (TYT) girmek zorundadır. Bunun yanında Sayısal (SAY), Eşit Ağırlık (EA), Sözel (SÖZ) veya Dil (DİL) puan türlerinden birini seçen öğrenciler, 10, 11 ve 12. sınıflarda ağırlıklı olarak bu puan türüne yönelik dersleri almaktadır.

Bu uygulama, yükseköğretime geçiş sisteminin ortaöğretim üzerindeki etkisini gösteren ve ortaöğretime kendi amaçlarından uzaklaştıran temel unsurlardan biridir. Oysa lise eğitimi, kendi içinde bütünlük taşıyan ve öğrencilerin eğitim kademesinin sonunda lise düzeyine uygun bilgi, beceri ve olgunluğa ulaşmalarını hedefleyen bir süreçtir. Ancak uzun yıllardır sürdürülen bu uygulama nedeniyle öğrencilerin çok yönlü gelişimi erken yaşlarda ikinci plana itilmekte, eğitim süreci büyük ölçüde üniversite sınavına hazırlık doğrultusunda şekillenmektedir. Bu nedenle söz konusu uygulamanın, eğitim sisteminin bütünlüğü ve ortaöğretime amaçları dikkate alınarak geniş bir toplumsal uzlaşa çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

39. Üniversitelerin temel çıktısı olan mezunlara ilişkin daha şeffaf ve düzenli bir izleme sistemine ihtiyaç bulunmaktadır. Mezunların akademik ve mesleki yeterlilikleri, istihdam oranları, iş bulma süreleri, iş gücü piyasasının mezunlara ilişkin memnuniyet düzeyi ve ortalama gelirleri gibi göstergeler bağımsız bir otorite tarafından düzenli olarak kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Üniversite adaylarının tercih süreçlerinde bu verilerden yararlanmaları

sağlanmalı; böylece yükseköğretim sisteminde şeffaflık, hesap verebilirlik ve kalite odaklı rekabet güçlendirilmelidir.

E. Lisans Üstü Eğitim ve Unvanlar

40. Doktora ve doçentlik süreçlerinde uygulanan yabancı dil yeterliliği barajı yeniden değerlendirilmeli; akademik alanların özellikleri dikkate alınarak doçentlik başvurularında bazı alanlar için sözlü değerlendirme uygulaması yeniden hayata geçirilmelidir. Bu konunun yalnızca ideolojik tartışmalar çerçevesinde ele alınması, yükseköğretim sisteminin akademik kalite ve yetkinlik ölçütleri bakımından zayıflamasına ve uzun vadede uluslararası rekabet gücünü kaybetmesine yol açabilecek riskler barındırmaktadır.

41. Türkiye'de doktora eğitimi mevcut yapısıyla önemli sorun alanlarından biri olarak görülmektedir. Bu nedenle doktora programlarına kabul koşulları yeniden değerlendirilmelidir. Üniversitelere, faaliyete başlamalarının hemen ardından doktora eğitimi verme yetkisi tanınmamalıdır. Bu yetki, üniversiteler belirli bir akademik olgunluk düzeyine ulaştıktan sonra verilmeli; programların açılması ve yürütülmesi ise sürekli izleme, düzenli değerlendirme ve kalite güvencesini esas alan bir sistem çerçevesinde takip edilmelidir.

42. Üniversitelerarası Kurul, üniversiteler ve YÖK, akademik yükselme ve unvan süreçlerinde akademisyenlerin yayın performansını önemli ölçüde dikkate almaktadır. Bu nedenle yayınların yer aldığı dergi ve yayınevlerinin değerlendirilmesinde, akademik niteliği ve yayın güvenilirliğini esas alan daha nesnel kriterlere ve etkili bir akreditasyon sistemine ihtiyaç bulunmaktadır. Söz konusu kriterleri belirleyecek ve akreditasyon sürecini yürütecek kurumsal ve yasal yapı oluşturulmalıdır. Ayrıca akredite edilen dergilerin akademik niteliğini, sürdürülebilirliğini ve rekabet gücünü artırmaya yönelik alternatif finansman modelleri geliştirilmelidir.

F. Ülkeye ve Topluma Karşı Sosyal Sorumluluk

43. Hâlihazırda Türkiye'nin tüm illerinde en az bir üniversite bulunmaktadır. Her şehrin kendine özgü olduğu kadar toplumun geneline ortak olan sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları da vardır. Bulunduğu ilin üniversitesi, bu sorunları Ar-Ge'ye dayalı ve kanıt temelli araştırmalarla incelemeli, elde edilen bulguları raporlaştırarak karar vericilerin kullanımına sunmalıdır. Örneğin Diyarbakır ile Mersin'in eğitim, göç ve bağımlılık gibi alanlarda birbirinden farklılaşan sorunları bulunmaktadır. Politika yapımcılar ve uygulayıcılar, bu sorunların tespitinde ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde öncelikle ilgili şehir üniversitesinin bilgi birikiminden yararlanabilmelidir.

Bu kapsamda üniversitelerin tüm akademik birimleri bulundukları şehrin ihtiyaçlarıyla daha güçlü ilişkilendirilmelidir. Örneğin eğitim fakülteleri ildeki okullarla sürekli iş birliği, izleme ve değerlendirme mekanizmaları geliştirmeli; mühendislik fakülteleri ise şehrin üretim kapasitesi, sanayi ve teknoloji ekosistemine bilgi ve teknoloji desteği sağlayacak yapılar oluşturmalıdır. Benzer şekilde her fakülte ve bölümün, kendi uzmanlık alanı doğrultusunda şehirle kurumsal bağlarının güçlendirilmesi ve bu katkının görünür hâle getirilmesi gerekmektedir.

44. Üniversitelerin şehre, ülkeye ve insanlığa sağladıkları toplumsal katkı, nesnel göstergelerle ölçülmeli ve görünür hâle getirilmelidir.

45. Türkiye'de 25 yaş ve üzeri nüfusun ortalama eğitim süresi, Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında nispeten düşük düzeydedir. Son yıllarda Türkiye'de yaklaşık 9,5 yıl olan bu süre, Avrupa'da 13 yıl civarındadır. Bu farkın azaltılması amacıyla üniversiteler, hayat boyu öğrenme faaliyetlerine daha fazla ağırlık vermelidir. Hem eski mezunların hem de toplumun

farklı kesimlerinden bireylerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bilgi, beceri ve yetkinliklerini geliştirecek eğitim programları oluşturulmalı; bu programlarda elde edilen kazanımlar mikro krediler aracılığıyla belgelendirilmelidir.

46. İlin çevre sorunları ile ilgili her türlü, sorun tespiti, araştırma ve geliştirme sorumluluğu yasal olarak ilin üniversitesine verilmelidir.